پـوهــــــندوی مستعلی (نیازي)
د ښوونې او روزنې پوهنځی استاد

د لغمان د نامه ریښه یی سپړنه

لنډیز :

د لغمـان نـوم د تـاریخ پـه اوږدو کـې پـه مختلفـو بڼو ثبت شوي او د نړی لویـو فاتیحو لکه سکندر مقدونی ، ګوډتیمور ، بابر او نور له دې سیمې څخه تیر او هند ته رسیدلي دي . دغه نوم په تاریخی کتابونو کې د لمپاکا ، لمباتا ، لمقان او نور بڼو ثبت دي . په نوموړي مقاله کې کوښښ شوي چې د لغمان نوم ریښه پـه هر اړخیزه ډول وڅیړل شي ..

سریزه :

د لغمان ولایت نوم د تاریخ په مختلفو دورو کې په مختلفو نومونو یـاد شوي او د تاریخ په کتابونو کې د دې نوم د ترکیبي کلمو په اړه هم ځانګړي نظریـات لیکـل شوي دي .

د سکندر مقدوني له یرغل څخه را پـه دې خوا د مختلفو حـدودو لرونکـې و . چې کله نا کله د کابل او په را وروستو کې د مشرقي ولایتونو په ډله کې د ننګرهـار د نایب الحومکۍ یو اداري و چې وروسته بیا جلا ولایت شو . دا ولایت د هیواد د نورو ولایتونـو پـه څیـر لرغـونی تـاریخ لـري . او د ګنـدهارا د نـورو اداري واحـدونو لکـه کونړونه ، اسمار ، ننګرهار ، پیښور ، ټاکئیلا ، لمباکا څخه یو اداري واحد و . پـه تـاریخ کـې لمپاکا [illegible] یاد شوی [illegible] د [illegible] و [illegible] الینګار او [illegible] ـنګ مشتمل دي . چې تګري (تیرګړي) مندروړ او چهارباغ یې له مهمو قریو څخه شمیرل کیږي . (۴ مخ ۶۹)

د لغمان د نوم ریښه :

د لغمان ولایت په جغرافیایي حدودو کـې لـه پخوا زمـاني تـر اوس مهـال پـوري زیـات بـدلون منـځ تـه راغلـي دی . د لغمـان ولایـت د ننګرهـار شمال ته پروت دی چې په کولتوری لحـاظ او د طبیعـی پیـدا وارو لـه املـه ننګرهار ته ورته دی . هیوان تسنګ دغـه ولایت پـه خپلـو یادښـتونو کـې د لمغـان ، لقمـان او لمپاکـا پـه نومونوثبـت کـړی دي . بطلیمـوس لغمـان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمپاکا په نوم یاد کړی دی . نوموړی ولایت کله په کابل او کله هم په ننګرهار (مشرقي ولایتونو) پوري مربوط و .

د غازي امان الله خان د واکمنۍ پر مهال لغمان د مشرقي لوي ولایت چې مرکز یې جلال اباد و کې شامل او لومړي درجه حکومت (حاکمي) در لوده . په دې حکومت کې د الینګار ، الیشنګ ، قرغیو ، مندراوړ او عزیز خان کڅ سیمی شاملې وې . قرغه یې ، مندروړ ، عزیز خان کڅ ، الینګار او الیشنګ یې لومړۍ درجه علاقه دارۍ (اداري واحدونه) او مرکزي سیمي د لغمان د حاکم له خوا نیغ په نیغه اداره کیدلې ، د لغمان مرکزي سیمی لکه قرغه یې ، عزیز خان کڅ ، مندراوړ ، الینګار او الیشنګ دري په کښې شاملې وې . په لومړیو وختونو کې نورستان د لغمان په حدود کې شامل نه و . خو وروسته د نورستان لویدیځې سیمې د لغمان په حدود کې شاملې شوې او د لغمان په حدود کې هم بدلون منځ ته راغی . یو وخت د لغمان په لوی حکومت کې قرغه یې ، لویدیځ نورستان ولسوالۍ د الیشنګ ، الینګار او عزیز خان کڅ علاقه دارۍ او مرکزي سیمې د لوی حکومت مربوط وې . (۲ مخونه : ۵۲ _ ۵۳)

په ۱۳۴۳ ل کال د افغانستان د نوي اداري تشکیل په اساس د لغمان ولایت هم د لوی حکومت څخه ولایت ته لوړ شو او شرقي ، نائیب الحکومه حکومت په دري ولایتونو لغمان ، ننګرهار او کونړ باندي وویشل شو . په دغه وخت کې د لغمان د ولایت اداري واحدونه د الینګار ، الیشنګ ، نورستان ولسوالۍ د عزیز خان کڅ علاقه داري (د قرغیو د ولسوالي مربوط وه) او مرکزي سیمي د ولایت مرکز مربوط وې . په ۱۳۵۳ ل کال د عزیز خان کڅ علاقه داري له منیځه ولاړه په عوض یې د الیشنګ په ولسوالۍ کې د دولت شاه علاقه داري تائسیس شوه او په دې اخرو وختونو کې د نورستان ولایت تاسیس شو چې د نورستان ولسوالي د ټولو مربوطاتو سره د لغمان له ولایت څخه جلا او نورستان ولایت سره یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځاي شوي . د استاد رباني د واکمنۍ په وخت کې د دولت شاه علاقه داري ولسوالۍ ته لوړه شوه چې اوس لغمان د کابل ، کاپیسا ، پنجشیر ، کونړونو ، نورستان او ننګرهار په مینځ کې موقعیت لري . (۲ مخونه ۵۳ _ ۵۴)

په ۱۹۲۷ زیږدیز کال د لغمان ولایت اداري مرکز د سرخکانو د پل پواسطه د کابل جلال آباد لوی لارې سره وصل شو . (۳ مخونه ۴ – ۲۴)

د نړۍ یو شمیر یرغلګرو لکه سکندر مقدوني (۳۵۲ - ۳۲۳) امیرتیمور ، ګورګاني (۷۳۷ _ ۸۰۷ هـ ق) بابر (۸۸۸ _ ۹۳۷) هـ ق د همدې لغمان له وادي څخه تیر او هند ته رسیدلي دي . (۲ مخ ۱۰)

د لغمان په اړه لومړی ځل په ۱۳۸۳ هـ ش کال د ډیوه وال له خوا د کابل په مجله کې یوه مقاله (لغمان وپیژنئ) نشر شوه . نوموړي په خپله مقاله کې د لغمان ولایت د مختلفو نومونو لکه : لاماګان ، لام پاکا ، لام پو یادونه کړې ده . همدارنګه پوهاند صدیق الله رښتین (۱۲۹۷ _ ۱۲۸۷) هـ ش لیکلي دي . ((چې د لغمان کلمه په ډیرو کتابونو کې د لمقان په بڼه لیکل شوې خو پخوا یې دې سیمي ته د لمپاکا ویلي چې لمپه یا (لمبه) د روښانه او کا دظرف یا ځای معنی ورکوي چې لمپاکا هم د روښانه ځای معنی ورکوي . (۲ مخونه ۱۳ ، ۱۴)

هیوان تسنګ (۲۳۰) د لغمان سیمه د لان پو (Lian po) ابوریحان البیروني (۲۲۳ _ ۴۴۰ هـ ق) په خپلو اثارو ماللهند او قانون مسعودي کې د لنبکا یا لنبګا ، حدود لعالم (تالیف ۳۷۲ هـ ق) او تاریخ یمیني لمغان په بڼه لیکلي دي . خو په ځینو عربي لیکنو او معجم البلدان کې د لامغان په شکل راغلی دی . په دایارلسمې ا څوارلسمې پیړیو په لیکنو کې د لغمان نوم په تکرار سره د لقمان اولمقانات په بڼه لیکلی دی . خو د امان الله خان د واکمنۍ پر مهال د لغمان ولایت اصلي بڼه (لغمان) ولیکل شو . خو په ځینو اثارو لکه دا خوند درویزه (۹۴۷ _ ۱۰۲۸ هـ ق) اثر تذکرة الابرارو لاشرار د خوشحال خټک او د هغه لمسی افضل خان خټک

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاریخ مرصح کې د لغمان نوم په خپلې اصلي بڼه لیکلی دی . د لغمان په اړه ځینې لیکنې تقریباً (۴۰۰) څلور سوه کاله لرغونتوب لري . (۲ مخونه ۲۰ _ ۲۱)

د لغمان ولایت چې د لامکان ، لمگان ، لاپو ، لنباکا ، لامپاکا ، رام پاکا ، لمباکا ، لامغان ، لمغان ، لمقان ، لمقانات ، لمغانات او په نورو نومونو یاد شوي چې د لام اولاماکلمی په پشه ئې ژبه یې د کلي معنا ور کوي چې په لامپاکا کې لام د کلی او پاکا د هغه چا نوم دي چې دا کلی ورته منسوب دی . او لغمان ، لامکان او لامپاکا یې نوې بڼې دي . څکه د لام کلمه لکه په نور لام ، مهترلام ، او نگه لام ، لام ټک (لمتېک قلعه ټک او نورو سیمو په نومونو کې د لام کلمه د کلي په معنی استعمال شوي ده . او کله دغه لام د رام په بڼه هم لیکل شوي لکه گلارام کوټته رام او شمررام . (۵ مخونه : ۲۰۸ _ ۲۰۹) ښایې د دې نوم دومره لفظي بدلونونه د تاریخ لیکونکود لهجوي ژبنی اغیز له امله وي .

مقدوني سکندر د افغانستان د شمالي ولایتونو له نیولو وروسته دوهم ځل د هندوکش جنوب د پنجشیر د سیند په اوږدو کې له کاپیسا څخه د نجر او اوتگاوله لاري لمپاکا یعنی لغمان ته را ورسید . چې د مندروړ او چارباغ تر مینځ تر قرغیو ته نږدې یې د نیکا په نوم یو ښار ودان کړ او هغه په لمقان کې خپل پوځ په دوو برخو وویشه چې یوه برخه یې له لغمان څخه د ده په مشرۍ د کنړ له لاري د صوات او باجوړ په لور او د لنبکر دوهمه برخه یې د جنرال پرویکاس په مشرۍ د کابل او لغمان سیند جنوب اړخ ته خیبره پوري لاړل . په سیند (اباسین) یعنی اټک کې سره یو ځای شول همدارنگه د شله ټک د غره په لمن کې یو ډبر لیک په (۱۳۴۸) لمریز کال کې کشف شو . چې په هغه کې د ارامي لیکدود څخه دا جوتیږي چې دا ډبرلیک د اشوکا د واکمنۍ پر مهال کښل شوي دی . په دې ډبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک کې د لمکان جتی (Lemekan Jati) * نوم لیکل شوی چې لمکان او لمغان د اوسني لغمان (په لفظي اغیزه سره) دي . (۱ مخونه : ۱۸۰ _ ۱۸۱)

گوډ تیمور د پنجشیر له لارې لغمان ته راغلی و . غوښتل یې چې بلورستان (نورستان) ته لاړ شي خو بریالي نشو او حو په الیشنگ کې یې د ناجل (نجیل قلعه) جوړه کړه . امیر حبیب الله خان هم الیشنگ ته د یو ډبرلیک د لیدنې له پاره راغلی وه چې عکس یې د (۱۹۱۷) زیږدیز کال د مارچ ۲۵ مه ۱۲۹۲ لمریز کال د وری (حمل) په پنځمه د سراج الاخبار په جریده کې چاپ شوی دی . (۱ مخونه : ۱۸۹ _ ۱۹۰)

د لغمان نوم په تاریخی لیکنو کې

۱ _ ۱۳۳۸ لمریز کال د کابل په مجله کې یوه مقاله لغمان وپیژني نشر شوي چې د لغمان د نوم په اړه مطالب یې نشر کړي دي .

۲ _ پوهاند صدیق الله ریشتین هم په یوه لیکنه کې د لغمان د نوم د ترکیب په اړه معلومات .

۳ _ جنرال کنگهم په خپل اثر (د هند جغرافیه) کې د لغمان د نوم د ریښې د تاریخي سوابقو په اړه علمي معلومات نشر کړیدي ، بطلیموس هم لغمان د لمباتا په نوم یاد کړی .

۴ (محمد پادشاه د التدارج په فرهنگ کې (۱۳۰۵) هـ ق کال تالیف شوي د لغمان د نوم د ترکیب په اړه معلومات نشر کړي دي .

۵ _ استاد حبیبی هم په خپل اثر (تاریخ خط) د لغمان نوم د لمکات جتی په نوم لیکل دی .[ℜ]

---

* جتي : په سنگریت ژبه کې د جتي کلمه د مرید ، مخلص او دیني مبلغ معنی ور کوي . ۲ مخ ۱۲

[ℜ] جتی ، مخلص ، مرید او مذهبی مبلغ معنی ور کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ - چینی زایر او سیاح هیوان تسنګ په (۶۳۰) ز کال د اګست په میاشت کې د لغمان سیمه لیدلې او د اسیمه یې د لان پو (lan po) په نوم یاد کړې ده .

۷ _ ابو ریحان البیرونی په خپل څېړنیز اثر ماللهند کې دا سیمه د لنبکا په نوم یاده کړې ده .

۸ _ حدودالعالم ، تالیف (۳۷۲) هـ ق یمیني او عبدالکریم سمعانی دا نوم د لمغان په نوم ثبت کړی . (۲ مخونه : ۱۵_ ۱۲)

۹ _ ښاغلی علامه عبدالشکور رشاد په خپل اثر د سیمو په تاریخي جغرافیه کې د لغمان د نوم او الینګار او الیشنګ درو په اړه پوره علمي معلومات نشر کړي دي .

۱۰ _ ښاغلي زلمی هیواد مل په خپل اثر (جغرافیای تاریخي لغمان) کې چې په ۱۳۸۳ هـ ش کال چاپ شوی د لغمان ولایت د نوم تاریخي سیر او تشکیلاتو په اړه پوره او علمي څېړنه کړیده .

۱۱ _ لوی تاریخ پوه میر غلام محمد غبار په خپل اثر (جغرافیه تاریخی افغانستان) کې د ګندهار په بحث کې د لغمان ولایت په اړه معلومات نشر کړي . تیګړي ، مندراوړ او چارباغ یې د ګندهارا له مهمو قریو څخه ګڼلي دي .

۱۲ _ ښاغلي رازقي نړیوال په خپل اثر دهیواد لرغوني ښارونه او د تاریخ پاڼې دوهم ټوک کې چې په ۱۳۸۵ لمریز کال چاپ شوي د لغمان وجه سیمه توضیح کړي ده .

۱۳ _ ښاغلی شهسوار ، سنګروال په خپل اثر ((افغانستان د تاریخي جغرافیه څرنګوالی) کې چې په ۱۳۸۳ لمریز کال چاپ شوی . نوموړي کوښښ کړي چې د لغمان ولایت په هر اړخیز ډول توضیح کړي . ده په دغه بحث کې د نورو یادښتونو تر څنګ د ښاغلي تاریخ پوه پوهاند محمد حسن کاکړ او سر محقق عبدالله بختاني یادونو ته هم اشاره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لغمان د نوم د لرغونتوب په اړه نور تاریخي اثار هم شته خو د موضوع له اوږدیدو څخه د مخنیوي په خاطر د ټول اثارو له یادوني څخه ډډه کوم .

پایله :

لغمان په پخوانیو اثارو کې لمقان ، لمگان ، لمپاکا او نورو نومونو باندي یاد شوی په تاریخي اثارو کې د افغانستان د (۳۴) دیرشو ولایتونو څخه یو ولایت دی چې د لغمان په شهرت کې د دې ولایت لرغوني تاریخ د دې سیمې د خلکو زیرکتیا تاثیر لري لغمان د کاپیسا د ولایت جز وه چې د کاپیسا په مدنیت کې د لغمان ونډه با ارزښته وه په معاصر تاریخ کې د دې ولایت ادبی او فرهنگي اشخاص لکه استاد گل پاچا الفت ، سید قاسم لغمانی چې د لومړي مشورطه غوښتونکو ډلی غړي و . او په ۱۳۱۲ کال بندي شو . نور شخصیتونه هم شته چې په شهرت کې ونډه لري . (۲ مخونه _ ۲۱۴ _ ۲۱۷)

لغمان ولایت د تاریخ په مختلفو مرحلو کې د افغانستان د نورو تاریخي سیمو ، په څیر د هیواد د کلتور او فرهنگ په بډاینه کې ونډه اخیستي ده . او د دې سیمې اوسیدونکو د ښوونکو په توگه د هیواد په گوټ کې معارف او پوهني په خپریدو کې د پام وړ برخه اخیستي ده .

مناقشه :

کوم څیړنه چې د لغمان د نوم د ریښه یې سپړنی تر سرلیک لاندي تر سره شوي په څیړنه کې هڅه شوي . د لغمان د نوم لهبه یې او تاریخی ستیر په مختلفو امپراتورانو د واکمنۍ او له لغمان څخه د تیریدنی پر مهال مقدونی سکندر او نور د ابادی او محلی ښار گوټو د جوړولو او د دې ولایت اداري تشکیلات د پخوا او اوس سره پرتله شوي او څکه لغمان یو وخت د کاپیسا او یو وخت د مشرقي ولایت په تړون د ننگرهار تر اداري لاندي او په دې وروستیو کې د ځانگړي ولایت تشکیل ورکړل شوي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاد ولایت خلکو په هیواد کې د معارف په پراختیل او پرمختګ ډیره ونډه اخیستې ده. څیړنی وښوده چې د لغمان ولایت د تاریخ په اوږدو کې د هیواد په کلتوري بداینه او پرمختګ پوره ونډه درلوده د نړي ستر یرغلګر لکه مقدونی سکندر ، چنګیز خان اوګوډ تیمور د دي سیمي څخه تیر شو او هند ته یې ځانونه رسولي دي .

Abstract:

I would like to write a bout of the old and historical province named laghman in Afghanistan .

The well know name laghman seems to be new , however , it is one of the old and historical name , further laghman has come through different stages according to its official administrations , laghman has developed as the other province , in dedd many changes observed in different administration , In fact it has mentioned in different names by different writers , authors and some other famous people within their articles and books so that is should be clear for all the readers that laghman has passed through many periods , finally the old and historical name laghman should be clearly mentioned in different books , articles history books and some other relevant issues a bout which all the reader should know , on the other hand the reader should be confident .

ماخذونه :

۱ ـ سنګروال ، شهئوار (۱۳۸۴) لمریز کال د افغانستان تاریخي جغرافیه ځرنګوالي ، الازهر خپرندویه موسسه .

۲ ـ رشاد ، عبدالشکور (۱۳۸۴) لمریز کال ، د سیمو تاریخي جغرافیه میوند کلتوري ټولنه ، کندهار .

۳ ـ عارض ، غلام جیلانی (۱۳۷۹) لمریز کال ، د افغانستان د ولایتونو جغرافیه ، ژباړه اورنګزیب ارشاد .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ غبـار ، میـر غـلام محمـد (۱۳۸۷) هـ ش جغرافیـه تـاریخي افغانستان ، مرکز نشراتی میوند سبا کتابخانه .
۵ـ نړیـوال رازقی (۱۳۸۲) لمریز کـال ، د هیـواد لرغـونی ښـارونه او تاریخ پاڼی ، دوهم ټوک ، میوند خپرندویه ټولنه .
۶ـ هیـواد مـل زلمـی (۱۳۸۳) هـ ش جغرافیـه تـاریخی لغمـان ، اداره کتابخانه های سیار اریک .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library